પ્રવચન નં. ૨૫૯ ગાથા–૧૮૧-૧૮૩ ગુરુવાર, જેઠ વદ ૧૨, તા. ૨૧-૦૬-૧૯૭૯

'સમયસાર', 'સંવર અધિકાર' અહીં (સુધી) આવ્યું છે. ક્રોધાદિક આવ્યું. આત્મા છે એ ત્રિકાળી નિત્ય ધ્રુવ છે પણ વર્તમાન જાણનક્રિયા એ સન્મુખની થાય એમાં એ જણાય. માટે જાણનક્રિયા એ આધાર છે અને આત્મા આધેય છે. બેય એકસ્વરૂપ છે. ઉપયોગે ઉપયોગ. જાણનક્રિયામાં આત્મા છે. આત્મા રાગમાં, શરીરમાં, વાણીમાં ક્યાંય નથી. એ જાણનક્રિયા – જાણવાનો ઉપયોગ જે થાય, ક્રિયા થાય તેને આધારે જણાય છે એથી તે જાણનક્રિયામાં પ્રતિષ્ઠિત છે. આહા..હા...!

હવે '**ક્રોધાદિક...**' એટલે કે પુણ્ય અને પાપના ભાવ જે વિકારી ભાવ '**કે જે ક્રોધાદિક્રિયારૂપ પોતાના સ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત છે...**' એ વિકારી ભાવ વિકારી પરિણતિમાં રહેલા છે. જાણનક્રિયામાં આત્મા રહેલ છે એમ વિકારી પરિણતિની ક્રિયામાં વિકાર રહેલો છે. એટલે વ્યવહાર વ્યવહાર કરે તો કહે છે કે, એ વ્યવહાર વિકાર છે અને વિકારની પરિણતિમાં વિકાર રહેલો છે, આત્મામાં નહિ. આહા..હા...! આવું (છે).

ક્રોધાદિનું અભિન્નપણું હોવાથી. કોને ? ક્રોધાદિકમાં જ છે એ. ક્રોધાદિક્રિયાનું ક્રોધાદિથી અભિન્નપણું હોવાથી. આહા..હા...! જેમ જાણનક્રિયા આત્મા સાથે અભિન્ન હોવાથી તે જાણનક્રિયા તે આધાર પ્રતિષ્ઠિત, એને આધારે આત્મા છે, જણાય છે. એમ ક્રોધાદિ ક્રિયા ભિન્ન છે. આત્માથી તદ્દન ભિન્ન છે. આહા..હા...! વ્યવહાર રત્નત્રયનો જે રાગ, કષાય એ ક્રોધાદિથી અભિન્ન છે, એ વિકારથી એ અભિન્ન છે. આત્માથી તદ્દન ભિન્ન છે. આ..હા...! આવું છે.

'**પોતાના સ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત છે...**' એટલે કે વિકાર ભાવ જે છે એની પર્યાયમાં જે પરિણમન છે એમાં એ રહેલ છે. એ એમાં પ્રતિષ્ઠિત છે, આત્મામાં નહિ. આહા..હા...! વ્યવહાર રત્નત્રયનો વિકલ્પ – રાગ એ એની પર્યાયની ક્રિયામાં રહેલ છે, પ્રતિષ્ઠિત ક્રિયા(માં રહેલ છે), આત્મામાં નહિ. આહા..હા...! '**ક્રોધાદિક્રિયાનું ક્રોધાદિથી અભિન્નપણું હોવાને લીધે, ક્રોધાદિકમાં જ છે.**'

'**(જ્ઞાનનું સ્વરૂપ જાણનક્રિયા છે,...)**' વધારે સ્પષ્ટ કર્યું જ્ઞાનનું સ્વરૂપ એટલે આત્માનું સ્વરૂપ જાણનક્રિયા (છે). જાણવું-દેખવું, આનંદ, શાંતિ આદિ ક્રિયા જાણનક્રિયા કહેવામાં આવે છે. આહા..હા...! આત્માની પર્યાયમાં જે જાણન, શ્રદ્ધા, શાંતિ, આનંદ (છે) એ બધી જાણનક્રિયા કહેવામાં આવે (છે). એ જાણનક્રિયા, '**(જ્ઞાનનું સ્વરૂપ જાણનક્રિયા છે,...)**' આત્માનું સ્વરૂપ જાણનક્રિયા છે. રાગ ને ક્રોધાદિ સ્વરૂપ એ એનું સ્વરૂપ નથી. '**(માટે જ્ઞાન આધેય અને**

જાણનક્રિયા આધાર છે).' આત્મા તેમાં રહેલ છે. શેમાં ? જાણનક્રિયામાં. જાણનક્રિયા આધાર છે, આત્મા આધેય છે. કેમકે એનાથી જણાય છે માટે. આ..હા...!

'તત્ત્વાર્થ સૂત્ર'માં તો એવો પાઠ છે. 'દ્રવ્યાશ્રયા...' દ્રવ્યને આશ્રયે ગુણ છે એવો પાઠ છે. 'દ્રવ્યાશ્રયા નિર્ગુણા ગુણાઃ' એવો પાઠ છે. દ્રવ્યને આશ્રયે ગુણ છે. અહીં તો પર્યાયનું વર્ણન છે. ત્યાં દ્રવ્યને આશ્રયે ગુણ છે અને પર્યાયે ખરેખર તો દ્રવ્યને આશ્રયે છે. પણ અહીં તો (એ) સિદ્ધ કરવું છે કે, જેના દ્વારા તે જણાય તેના આધારે તે છે. આહા..હા...!

જાણન, શ્રદ્ધા આદિ પરિણમન જે થાય એના પરિણમનને આધારે તે જણાય માટે તે જાણનક્રિયા તે આધાર છે, આત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે તે આધેય છે. બેય એક જ જાત છે. એની જાતમાં એ આધારમાં છે. કજાત જે રાગ છે એમાં એ આત્મા નથી. આહા..હા...! '**(જાણનક્રિયા આધાર હોવાથી એમ ઠર્યું કે જ્ઞાન જ આધાર છે,...)**' એટલે શું ? કે, આત્મા જે જ્ઞાન છે તેની ક્રિયા જ્ઞાનની જ છે. માટે એ બધી ક્રિયાને આધારે એ જ્ઞાન જ છે, એ આત્મા જ છે. જાણનક્રિયા અને આત્મા, જાણનક્રિયાને આધારે આત્મા, બેય એક જ છે. બેય એક જાત છે. આહા..હા...! બહુ ઝીણું, બહુ જ. જાણવાની ક્રિયા, શ્રદ્ધવાની ક્રિયા, એને પ્રતિષ્ઠિત — એને આધારે આત્મા (છે). કેમકે બેય એક જ જાત છે, એમ કહે છે. જ્ઞાન જ સ્વરૂપ છે, ઈ આત્મા સ્વરૂપ (છે). જાણનક્રિયા એ આત્માનું જ સ્વરૂપ છે. આહા..હા...!

'**(કારણ કે જાણનક્રિયા અને જ્ઞાન જુદાં નથી. આ રીતે એમ સિદ્ધ થયું કે જ્ઞાન જ્ઞાનમાં જ છે).**' આત્મા આત્મામાં જ છે, એમ. આત્મા જાણનક્રિયા, એવી આત્મા, એ આત્મા આત્મામાં જ છે. જાણન, શ્રદ્ધા આદિ આત્મા એ આત્મા આત્મામાં જ છે. આત્મા રાગમાં, વિકલ્પમાં નથી. સમજાણું ? '**(એવી જ રીતે ક્રોધ ક્રોધમાં જ છે).**' વિકાર પરિણામ છે એ વિકારને આધારે, વિકારની પરિણતિને આધારે વિકાર છે. આહા..હા...!

આમ તો કીધું ને, 'દ્રવ્યશ્રયા નિર્ગુણા ગુણાઃ' એ 'તત્ત્વાર્થ સૂત્ર'માં (છે) અને 'તત્ત્વાર્થ સૂત્ર'નો એક શબ્દ એવો છે કે, ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ છે એ ઉપકાર કરે છે. એવો પાઠ છે. અને અહીં 'ઇષ્ટોપદેશ'માં કહે કે, ભઈ ! બધું ધર્માસ્તિકાયવત છે. ઉપકારનો અર્થ છે, એટલી વાત. ત્યાં ઉપકારનો અર્થ ઉપકાર કરે છે એમ લઈ લ્યે એમ નથી. પાઠ એવો છે. અહીં પુસ્તક નથી.

મુમુક્ષુ :– પાઠ છે એ પ્રમાણે અર્થ કરવો જોઈએ ને !

ઉત્તર :– ઈ ઉપકારનો અર્થ જ આ છે. આ પેલા લોકનું છાપું આવે છે ને ? પછી નીચે (લખે), 'જીવાનામ્ પરસ્પર ઉપગ્રહા' પરસ્પર ઉપગ્રહ (એટલે) ઉપકાર કરે. ઉપકારનો અર્થ એક બીજી ચીજ છે, એટલું. ઉપકાર કરે છે એનો અર્થ ઉપકાર (ખરેખરે કરે છે એમ નથી). અહીં ઈ પુસ્તક નથી ને ? 'તત્ત્વાર્થ સૂત્ર' ! 'સુખ-દુઃખ, જીવિત, મરણ' લીધું છે. એટલે શું પણ ? સુખ-દુઃખે ઉપકાર કરે છે ? દુઃખ ઉપકાર કરે છે ? મરણ ઉપકાર

કરે છે ? છે, એમ જણાવે છે. આ..હા..! પણ શું થાય ? ઓલામાં તો ઉપગ્રહ છે. 'પરસ્પર જીવાનામ ઉપગ્રહો' આવે છે ને છાપામાં જ્યાં ત્યાં ? લોકનું (ચિત્ર) કરી નીચે લખે. 'પરસ્પર જીવનામ ઉપગ્રહો' ઉપગ્રહ એટલે ઉપકાર કરવામાં માને છે. અને 'સર્વાર્થસિદ્ધિ વચનિકા'માં ખુલાસો કર્યો છે કે, આ ઉપકારનો અર્થ શું ? એમ નથી. ફક્ત એ વખતે હોય છે માટે ઉપકાર કહેવામાં આવ્યો છે. એવો અર્થ કર્યો છે. 'સર્વાર્થસિદ્ધિ વચનિકા' ! પણ એ બીજી ચીજને અડતી નથી. એકબીજામાં અભાવ છે. આ..હા...! ક્યાંક ઉપગ્રહ છે, બીજામાં હશે.

મુમુક્ષુ :– પાંચમા અધ્યાયમાં છે.

ઉત્તર :– પાંચમામાં છે ? ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્ય પાંચમામાં છે. એમાં હશે. આ આવ્યું, લ્યો ! હા, એમાં છે. (સૂત્ર–૧૭) 'गतिस्थित्युपग्रहो धर्माधर्मयोरुपकारः' એમ શબ્દ છે, લ્યો ! ઉપગ્રહનો અર્થ ઉપકાર કરે. ઉપકારનો અર્થ ઉપગ્રહ કર્યો છે. છે, બસ એક (વસ્તુ). સમીપમાં છે. 'गतिस्थित्युपग्रहो धर्माधर्मयोरुपकारः' લ્યો, 'ઉપકાર' શબ્દ છે. જડનો ઉપકાર ઉપકાર ? જડ શું ઉપકાર કરે ? પાઠ તો આવો છે. ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ જડ ઉપકાર કરે. એટલે શું ?

મુમુક્ષુ :– ધર્માસ્તિકાય ઉપકાર તો કરે ને !

ઉત્તર :– ધૂળેય કરે નહિ. આહા..હા...! ત્યાં 'ઇષ્ટોપદેશ'માં તો એ અર્થ કર્યો કે, નિમિત્તથી છે એ કેવી ? ધર્માસ્તિકાયવત. ઉદાસીન નિમિત્ત છે. ઉદાસીન નિમિત્તને અહીં ઉપકાર કીધો. શું થાય પણ હવે ?

મુમુક્ષુ :– આચાર્યોએ ઉપકાર કર્યો છે.

ઉત્તર :– ઈ ટૂંકી ભાષામાં ઉપકારનો અર્થ ઉપગ્રહ કર્યો છે. ઉપગ્રહનો અર્થ ઉપકાર કર્યો છે. અને એ આચાર્ય પોતે કહે છે કે, નિમિત્ત અને બેને કાંઈ સંબંધ નથી. ઈ વાત રાખીને આ વાત કરવી જોઈએ કે નહિ ? કે, એક દ્રવ્યની પર્યાયમાં બીજા દ્રવ્યની પર્યાય(નો) અત્યંતઅભાવ (છે). એક દ્રવ્યની પર્યાયમાં બીજા દ્રવ્યની પર્યાયનો અત્યંતઅભાવ (છે). હવે એ અત્યંતઅભાવ ક્યારે સિદ્ધ થાય ? એકબીજા ઉપકાર કરે (ત્યારે સિદ્ધ થાય) ? બીજી વાત. ત્રીજી ગાથા :– દરેક દ્રવ્ય પોતાના ગુણધર્મને સ્પર્શે છે પણ બીજાને અડતું નથી. અડતું નથી તો ઉપકાર ક્યાં (કરે) ? એનો અર્થ એકબીજાથી મેળ ખાવો જોઈએ ને ? મેળ વિના કરે ઈ કાંઈ કામ આવે ? આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :– સર્વાર્થસિદ્ધિમાં એ અર્થ કર્યો છે.

ઉત્તર :– બધે અર્થ કર્યો છે. 'સર્વાર્થસિદ્ધિ' કહ્યું ને ! 'સર્વાર્થસિદ્ધિ વચનિકા'માં અર્થ કર્યો છે. ઉપકારનો અર્થ કર્યો છે. એક બીજી ચીજ હોય છે એને ઉપકાર તરીકે કહેવામાં આવે છે. સમીપે હોય છે. ઉપકારી – સમીપ, બસ એમ. ઉચિત નિમિત્ત આમાંય આવી ગયું ને ? આહા..હા...! વાંધા એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને કાંઈક કરે. મોટા વાંધા ! અડે નહિ

એને કરે શું ? આહા..હા...!

અહીં કહે છે, '**વળી ક્રોધાદિકમાં,...**' એટલે વિકારી ભાવમાં. હવે કર્મ ભેળવ્યા. પહેલું આ લઈ, સૂક્ષ્મ ભાવ, વિકારી ભાવ એની ક્રિયા અને એનું પરિણમન તદ્દન જુદું જ્ઞાન થયું. એ સિદ્ધ કરી અને હવે જડ પરવસ્તુ (લે છે). ક્રોધ એટલે પુણ્ય-પાપની ક્રિયામાં. '**કર્મમાં...**' અહીં તો ક્રોધાદિ શબ્દમાં દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, પૂજા ભાવ એમાં આત્મા નથી. એ વિકારી પરિણતિને આધારે વિકાર છે, આત્માને આધારે નથી, એને આધારે આત્મા નથી. આવું ઝીણું છે. કહો, 'ગુલાબચંદજી' ! જુદું છે. દિગંબર આચાર્યોની એવી વાત છે. ગજબ વાત છે ! ધીરેથી, શાંતિથી (સમજવું). એક દ્રવ્ય બીજા દ્રવ્યને અડતું નથી, ચૂંબતું નથી. હવે ચૂંબતુ નથી તે ઉપકાર કરે ?

મુમુક્ષુ :– ઉપકાર તો કરે ને, અહીંથી સો રૂપિયા મોકલવા હોય તો ?

ઉત્તર :– કોણ રૂપિયા મોકલે ? રૂપિયા રૂપિયાને કારણે જાય. આહા..હા...! કોથળીમાં જાય માટે કોથળીથી જાય છે, રેલથી જાય છે એમેય નથી. એ પોતાની તે સમયની ક્રિયાવર્તી શક્તિ છે એનું પરિણમન થઈને એમ જાય છે. આહા..હા...! આકરી વાત.

અહીં પહેલું આ લીધું કે, જાણનક્રિયા એટલે શુદ્ધ ઉપયોગ. જાણનક્રિયા લીધું કારણ કે ઓલો (શુદ્ધ) ઉપયોગ સદાય ન હોય. પાઠમાં ભલે ઉપયોગ છે. પણ જાણવાની ક્રિયા, પરિણમન, શ્રદ્ધવાની એને આધારે આત્મા જણાય છે. એથી એને પ્રતિષ્ઠિત – આત્માનો આધાર એને લીધો. હવે ઈ વાત કરી અને પછી એ વાત લીધી કે, વિકારી પરિણામ તે વિકારને આધારે છે. વિકારને આધારે (છે), એ વાત લીધી. પહેલું કર્મ ને નોકર્મ ન લીધું. કારણ કે સૂક્ષ્મપણું સિદ્ધ કરી (આ લીધું). આહા..હા...! આવી વાત છે, ભઈ !

મુમુક્ષુ :– પહેલા તો આપ એમ કહેતા હતા કે, વિકાર એ પુદ્‌ગલ જનિત છે.

ઉત્તર :– પુદ્‌ગલ જનિત કઈ અપેક્ષાએ ? એ નિશ્ચયથી તો પુદ્‌ગલ જ છે. આત્માનો સ્વભાવ નથી, પરિણતિનો સ્વભાવ એનો નથી. એની પરિણતિ દ્રવ્યને અનુસારે પરિણતિ હોય છે. એ ખરેખર પુદ્‌ગલજન્ય છે. પણ જ્યારે એની પર્યાયને સિદ્ધ કરવી હોય ત્યારે પર્યાય પોતામાં, પર્યાય પર્યાયને આધારે છે, વિકાર વિકારને આધારે છે, એમ (કહે). ઓલામાંથી લ્યે તો વિકાર પુદ્‌ગલને આધારે છે એમ થાય. પુદ્‌ગલથી વિકાર થાય, આત્માથી નહિ. આત્મામાં અનંતા.. અનંતા.. અનંતા.. ગુણો (છે એમાં) એક પણ ગુણ વિકાર કરે એવો ત્રણકાળમાં (કોઈ) ગુણ નથી. એવું જે દ્રવ્ય, આનંદનું દળ, અનંત ગુણની પવિત્રતાનો મોટો સાગર, એમાં કોઈ ગુણ એવો નથી કે, વિકૃતિ (કરે). પર્યાયમાં વિકાર થાય છે એથી અશુદ્ધ ઉપાદાને એનામાં છે અને એ અશુદ્ધ ઉપાદાન છે ઈ વ્યવહાર છે અને વ્યવહાર છે તે નિમિત્તને આધીન થયેલો છે માટે ઇ આત્માનો નથી, એ પરનો છે. આહા..હા...! આવું છે. વાણિયાને પણ ધંધા આડે એટલી બધી નવરાશ ન મળે. આ..હા...! આવી વાત છે,

એમ નક્કી કરવું જોશે ને, બાપુ ! આવી વસ્તુ જે રીતે છે તે રીતે (નક્કી કરવી જોઈશે). આહા..હા...!

અહીં તો મારે બીજું શું કહેવું હતું ? આત્મા જાણનક્રિયાને આધારે (છે) અને ક્રોધાદિ ક્રોધાદિક્રિયાને આધારે (રહેલા છે). વિકારી ભાવ વિકારી પર્યાયને આધારે (છે). આહા..હા...! પહેલી એ વાત સિદ્ધ કરી. આત્માને આધારે એ નહિ અને એને આધારે આત્મા નહિ. આહા..હા...! છે કે નહિ ? ભાઈ ! આ ફેરી 'ઉલ્લાસચંદજી'એ વખત લીધો. નિવૃત્તિ મળી. સારું કર્યું. આ તો બાપુ ! સમજવા જેવી વાત છે, ભાઈ ! અત્યારે તો મુશ્કેલી પડી ગઈ. આહા..હા...! આ તો પરમસત્યનો પ્રવાહ છે. પરમાત્મા ત્રિલોકનાથ સર્વજ્ઞ પરમેશ્વરનું કથન આ શૈલીનું છે.

આ..હા..હા...! એ કહીને હવે કહે છે, વળી વિકારમાં એ પહેલું સિદ્ધ કર્યું. હવે સાથે બીજું ભેળવી દ્યે છે. વિકારમાં **'કર્મમાં કે નોકર્મમાં...'** પેલું જડકર્મ. પહેલું ભાવકર્મ લીધું. ભાવકર્મની સાથે એને સંબંધ નથી. પછી એની સાથે મેળવવા લીધું, દ્રવ્યકર્મ. પછી નોકર્મ – બહારના નિમિત્તો (લીધા). એ **'જ્ઞાન નથી...'** એ ત્રણે જ્ઞાન નથી, એ ત્રણેમાં આત્મા નથી. જેમ વિકારમાં આત્મા નથી, કર્મમાં આત્મા નથી, નોકર્મમાં આત્મા નથી. આહા..હા...! 'મીઠાલાલજી' ! આવું છે. ક્યાં ગયો તમારો છોકરો ગયો ? કહો, સમજાણું કાંઈ ? આહા..હા...!

કર્મમાં આત્મા નથી અને નોકર્મ નોકર્મમાં. આમ એક નોકર્મ તો આહાર, શરીર વર્ગણા આદિ લીધી છે ને ? એને નોકર્મ લીધું અને એક નોકર્મ એટલે બીજી બધી ચીજો. ભાવકર્મ, દ્રવ્યકર્મ સિવાયની બધી ચીજો તેને નોકર્મ કહેવામાં આવે છે. બાયડી, છોકરા, કુટુંબ બધું નોકર્મ છે. એમાં આ આત્મા નથી. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :– આત્મા નથી પણ એની સાથે સગપણ છે.

ઉત્તર :– ધૂળેય સગપણ નથી. કલ્પના માની છે. પરદ્રવ્યની સાથે શું ? આહા..હા...! જ્યાં સ્વચતુષ્ટથી છે અને પરચતુષ્ટયથી નથી. એવી સપ્તભંગિ પહેલો અને બીજો બોલ. આહા..હા...! ભઈ ! આ તો શાંતિથી, આગ્રહ છોડીને સમજવા જેવી વાત છે. બહુ ઝીણું. તેથી પ્રભુએ કહ્યું ને કે, વાદવિવાદ કરીશ નહિ. કારણ કે શાસ્ત્રમાં એટલા બધા કઈ જાતના શબ્દો હોય એને માળો સામે મુકે. આ ઉપગ્રહ મૂક્યો, લ્યો ! ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ ઉપગ્રહ કરે છે. હવે અહીં 'ઇષ્ટોપદેશ'માં તો એમ (કહ્યું કે), ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિકાયવત બધા ઉદાસીન નિમિત્ત છે. આહા..હા...! એ તો પોતે ગતિ કરે ત્યારે એને નિમિત્ત કહેવાય. એટલું. બીજી ચીજ જાણવાને માટે છે. એ માટે તો ખુલાસો કર્યો છે કે, જો એ ગતિ કરાવે તો સદાય ગતિ જ થયા કરે. ધર્માસ્તિકાયની સ્થિતિનું નિમિત્તપણું પણ ન રહી શકે. માટે ગતિ કરે એને ઓલા નિમિત્ત કહેવાય, સ્થિતિ કરે એને ઓલું નિમિત્ત કહેવાય. એમ કરીને આમ સ્વતંત્ર સિદ્ધ કર્યું. આ..હા...!

બે દ્રવ્ય છે અને એ બેય દ્રવ્યની જે ક્રિયા એકસાથે ઈ કરાવતી હોય તો એક અહીં ગતિ કરાવે અને એક સ્થિતિ કરાવે ? એમ તો છે નહિ. આહા..હા...! જે ગતિ કરતી હોય તેને ધર્માસ્તિ નિમિત્ત કહેવાય. ઈ તો ગતિ કરતી હોય એને કીધું. તેને નિમિત્ત કહેવાય. ગતિ કરતા જીવ કે જડ સ્થિર થઈ જાય (તો) એ અધર્માસ્તિકાય સ્થિર કરે ? એ તો પોતે સ્થિર થાય છે ત્યારે અધર્માસ્તિનું નિમિત્ત કહેવાય છે. આવી વાત છે. આહા..હા...!

વિકારમાં, ભાવકર્મમાં જેમ આત્મા નથી... આ..હા..હા...! તેમ જડકર્મમાં આત્મા નથી તેમ બાહ્યના બધા નિમિત્તો છે તેમાં આત્મા નથી. આહા..હા...! અને **'જ્ઞાનમાં...'** આત્મામાં **'ક્રોધાદિક...'** ભાવક્રોધ, જડકર્મ અને નોકર્મ નથી. આત્મામાં એ નથી અને એમાં એ આત્મા નથી, અરસપરસ (છે). આહા..હા...!

આ તો સંવરનો અધિકાર છે. એકદમ બધું અટકી ગયું. ભગવાનઆત્માએ પોતાની સામું જોયું ત્યાં જે જાણનક્રિયા થઈ ત્યાં આસ્રવ રોકાઈ ગયો. આ..હા...! અને જાણનક્રિયામાં આત્મા જણાણો. આહા..હા...! ત્યાં ક્રોધાદિ એટલે ભાવઆસ્રવ છે એ અટકી ગયો અને એને લઈને પછી દ્રવ્ય નવા પરમાણુ આવવાના હતા એ એને આવવાના હતા જ નહિ. એનાથી ન આવ્યા એમ કહેવામાં આવે છે. આહા..હા...! અરે..રે...! વાતે વાતે ફેર લાગે.

'કારણ કે તેમને પરસ્પર અત્યંત સ્વરૂપ વિપરીતતા હોવાથી...' લ્યો ! ભાષા દેખો ! ધર્માસ્તિ, અધર્માસ્તિ ઉપકાર તો એક કોર રહી ગયા પણ આત્મામાં થતા દયા, દાનના પરિણામ, ભક્તિ આદિના પરિણામ અને આત્માને પરસ્પર અત્યંત વિપરીતતા છે. છે ? સમજાણું ? આહા..હા...! **'તેમને પરસ્પર...'** એટલે કે વિકારી પરિણામને, જડકર્મને અને નોકર્મને પરસ્પર આત્મામાં એ નહિ અને એમાં આત્મા નહિ. એમ પરસ્પર અત્યંત સ્વરૂપ વિપરીત છે. ઓ..હો..હો...! વ્યવહાર રત્નત્રયનો વિકલ્પ રાગ શુદ્ધ ચૈતન્ય ભગવાનથી અત્યંત સ્વરૂપ વિપરીત છે. વિપરીત એમ નથી લીધું, અત્યંત સ્વરૂપ વિપરીત છે. આહા..હા...! છે કે નહિ એમાં ? કો'ક કહે કે, ઘરના અર્થ કરે છે. એમ કહે છે. ઘરના ખરા, આત્માના ઘરના ખરા. આહા..હા...!

અરે... ભાઈ ! તારે શું કરવું છે ? તારે બીજી ચીજને સંબંધમાં રાખવી છે ? રાખવું છે (ક્યાં) ? એ તો અનાદિથી છે. તો અનાદિથી સંબંધમાં રાખ્યું તો સંયોગો નરક, નિગોદના મળશે. આહા..હા...! આત્માના આનંદ અને જ્ઞાનની પરિણતિ સિવાય કોઈપણ ચીજને જો સંબંધમાં રાખવી હોય તો એ સંબંધમાં રાખવાથી નરક અને નિગોદનો સંબંધ થશે. આહા..હા...! 'ગોવિંદરામજી' આવી વાત છે. આ સમજીને શું કરવું ? બપોરે પ્રશ્ન કર્યો હતો ને ? આહા..હા...!

'તેમને...' એટલે વિકારી ભાવને અને આત્માને, કર્મને અને આત્માને. જોયું ? અને નોકર્મને અને આત્માને **'પરસ્પર...'** પરસ્પર (અર્થાત્) એ આમાં નહિ અને આ એમાં નહિ. આહા..હા...! વિકાર પરિણામ આત્મામાં નહિ અને આત્મા વિકાર પરિણામમાં નહિ. કર્મ

આત્મામાં નહિ અને આત્મા કર્મમાં નહિ. નોકર્મમાં આત્મા નહિ અને આત્મા નોકર્મમાં નહિ. આ..હા...! બધી ચીજો આવી ગઈ. રાગથી માંડીને બધી ચીજો (આવી ગઈ). આહા..હા...!

'પરસ્પર અત્યંત સ્વરૂપ વિપરીતતા હોવાથી...' આહા..હા...! ભગવાન ત્રિલોકનાથ પરમાત્મા અને એની વાણી પણ... આહા..હા...! નોકર્મમાં એ આવે છે ને ? એને અને આત્માને સ્વરૂપ વિપરીતતા છે, કહે છે. આહા..હા...! અરે...! આવું છે. અત્યંત સ્વરૂપ વિપરીતતા. પરસ્પર – આનાથી આ અને આનાથી આ. એકબીજાને **'પરસ્પર અત્યંત સ્વરૂપવિપરીતતા હોવાથી...'** આત્માનું સ્વરૂપ અને વિકારી અને કર્મ-નોકર્મનું સ્વરૂપ અત્યંત વિરુદ્ધ હોવાથી. લ્યો ! વિપરીતનો અર્થ વિરુદ્ધ છે. આહા..હા...! હવે ભાવકર્મનું સ્વરૂપ આત્માના સ્વરૂપથી અત્યંત વિપરીત અને વિરુદ્ધ છે. એ ભાવકર્મ જીવને લાભ કરે ? કહો ! આ..હા...! ઓલો 'કાંતિલાલ' બધે ઈ લખે છે (કે), એને વિશુદ્ધિ કીધી છે. માટે વિશુદ્ધિ શુદ્ધનું કારણ કેટલાક માનતા નથી. તમારો 'કાંતિ ઈશ્વર'. આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :– એકાંતથી એવું જ માનવું જોઈએ શું ?

ઉત્તર :– એને કાંઈ ખબર નથી. એકાંત જ માને છે. વિશુદ્ધિથી થાય. એને વિશુદ્ધિ શબ્દ વાપર્યો છે. ભઈ ! ઈ તો અહીં ઘણી વાર કહેવાય ગયું છે કે, વિશુદ્ધિ શુભનેય કહેવાય અને વિશુદ્ધિ શુદ્ધનેય કહેવાય. વિશુદ્ધિ શબ્દ આવ્યો માટે શુદ્ધનું કારણ છે એમ છે જ નહિ.

અહીં તો એ વિશુદ્ધિ જે કષાયની મંદતા અને આત્માને પરસ્પર અત્યંત વિરુદ્ધ છે. અહીં તો ઈ કીધું. કહ્યું કે નહિ એમાં ? આવ્યું કે નહિ એમાં ? વિશુદ્ધ ભાવ. કષાય મંદ ભાવ ક્રોધાદિમાં આવી ગયો. આહા..હા...! ક્રોધ વિભાવ ભાવ છે (એ) અત્યંત સ્વરૂપ વિપરીત છે. વ્યવહારનું સ્વરૂપ અને નિશ્ચય આત્માનું (સ્વરૂપ) બે વચ્ચે પરસ્પર અત્યંત સ્વરૂપ વિરુદ્ધ છે. આહા..હા...! કેટલા ભેદ થયા ?

એકની બીજી ચીજ નહિ, બીજાના પ્રદેશ ભિન્ન, આ..હા...! એટલે સત્તાની ઉત્પત્તિ એક નહિ. આહા..હા...! તેથી આધાર-આધેય સંબંધ નહિ. આહા..હા...! આટલા બધા (ભેદ) ! કેટલું સ્પષ્ટ કર્યું છે. મધ્યસ્થ થઈને (સમજ) બાપુ ! તારે તારું કલ્યાણ કરવું હોય (તો). દુનિયા દુનિયાની જાણે. દુનિયા નવ તત્ત્વ સદાય રહેવાના છે. આસ્રવ, બંધ રહેવાના છે. અનંત કાળ અનંત તીર્થંકરો થયા અને હજી થશે તો એ તત્ત્વના શ્રદ્ધનારા રહેવાના છે. આસ્રવ અને બંધને ધર્મ માનનારા એવા તત્ત્વ માનનારા રહેનારા છે. અનંત તીર્થંકરો થયા, મહાવિદેહમાં થયા.. આહા..હા...! અને ત્યાં પણ તું અનંત વાર ગયો. આહા..હા...! ઈ સ્વરૂપ સાંભળીને પણ અંદર વિપરીતતા ગઈ નહિ. ઈ વિપરીતતામાં રહ્યો હતો. વિપરીતતામાં રહ્યો તો એનો સ્વભાવ સંબંધ સંયોગો વિપરીત મળે. આ..હા...! સંયોગમાં નરક ને નિગોદ, તિર્યંચ ને પશુ (મળે). આહા..હા...!

મુમુક્ષુ :– 'કાંતિ ઈશ્વરે' તો શાબાશી આપવી જોઈએ એમ કહે છે.

ઉત્તર :– ઈ તો આપે. ઘણો મોઢા આગળ છે. હોય એના માનનારા પણ. સૌના માનનારા હોય ને ! બોકડા કાપે તો બોકડાના લેનારાય હોય કે નહિ ? એમ. ઉંધી માન્યતા(ના) માનનારાય હોય કે નહિ ? આહા..હા...! અરે..રે...! શું થયું ? ભાઈ ! બાપુ ! તું અનાદિઅનંત એની સંભાળ ન કરી અને રાગથી મને લાભ થાય એમાં સંભાળ કરે, તો જેને સંયોગથી લાભ થાય એમ માન્યું ઈ સંયોગ એને નહિ છૂટે. ચાર ગતિનો સંયોગ ભાવ તારો માન્યો એનાથી લાભ માન્યો તો સંયોગભાવ નહિ છૂટે. સંયોગી ચીજ નહિ છૂટે. આહા..હા...!

જ્ઞાન એટલે આત્માનું સ્વરૂપ **'(અને ક્રોધાદિક...)'** વ્યવહાર ભાવકર્મ **'(તેમ જ કર્મ-નોકર્મનું સ્વરૂપ અત્યંત વિરુદ્ધ હોવાથી) તેમને પરમાર્થભૂત...'** હવે બીજું વધારે આવ્યું. ત્યાં હતું, પહેલામાં આવી ગયું હતું. **'એક સાથે બીજીને આધારાધેય સંબંધ પણ નથી જ.'** પહેલા આવી ગયું હતું. ચોથી લીટી. અહીં વિશેષ સિદ્ધ કર્યું. **'તેમને પરમાર્થભૂત આધારાધેયસંબંધ નથી.'** આહા..હા...! ઓલામાં તો એક બીજીને આધારાધેય સંબંધ નથી એટલું આવ્યું હતું. ચોથી લીટી. એકબીજાને આધારાધેય (સંબંધ નથી). હવે અહીં પરમાર્થે (સંબંધ નથી એમ કહે છે). **'પરમાર્થભૂત...'** આહા..હા...! રાગને અને આત્માને પરમાર્થભૂત આધાર છે જ નહિ. વ્યવહાર રત્નત્રયને અને આત્માને પરમાર્થભૂત આધારાધેય છે જ નહિ. આહા..હા...! આવી ચીજ છે.

'પરમાર્થભૂત આધારાધેયસંબંધ નથી.' પહેલા એ આવી ગયું હતું પણ ઈ એકબીજાને આધાર-આધેય (સંબંધ નથી) એટલું (હતું). હવે અહીં (કહે છે) પરમાર્થે આધાર-આધેય સંબંધ નથી. ખરેખર એકબીજી ચીજને આધાર-આધેય સંબંધ નથી, એમ. ખરેખર રાગને અને ભગવાનઆત્માને ખરેખર આધાર-આધેય સંબંધ નથી. કે રાગને આધારે આત્મા જણાય અને આત્માને આધારે રાગ થાય એમ છે નહિ. આહા..હા...! બહુ ઝીણું. આ..હા...!

'વળી જ્ઞાનનું સ્વરૂપ...' એટલે આત્માનું સ્વરૂપ **'જેમ જાણનક્રિયા છે...'** જાણનક્રિયા છે **'તેમ (જ્ઞાનનું સ્વરૂપ) ક્રોધાદિક્રિયા પણ છે એમ,...'** અરસપરસ લ્યે છે. પરસ્પર હતુ ખરું ને ? **'એમ ક્રોધાદિકનું સ્વરૂપ જેમ ક્રોધાદિક્રિયા છે તેમ (ક્રોધાદિકનું સ્વરૂપ) જાણનક્રિયા પણ છે એમ કોઈ રીતે સ્થાપી શકાતું નથી;...'** આહા..હા...! કેટલું સ્પષ્ટ કર્યું છે ! બે તદ્દન (જુદા છે). રાગાદિ પદાર્થ, બીજો પદાર્થ જુદો પણ અંદર રાગ (થાય એ) પર પદાર્થ છે. ભાવકર્મ. આહા..હા...! અશુદ્ધનયે એની પર્યાયમાં છે પણ શુદ્ધદૃષ્ટિથી જોઈએ તો એને અને આત્માને કાંઈ સંબંધ નથી એમ કહે છે. અશુદ્ધનયથી રાગ-દ્વેષ આદિ એની પર્યાયમાં છે અને અશુદ્ધનય એટલે વ્યવહાર થયો. ત્યાં તો એ લીધું, અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનયે એમ લીધું છે. અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનયે, દ્રવ્યાર્થિક કેમ (કહ્યું) ? કેમકે ઈ દ્રવ્યની પર્યાય છે ને એમ. એટલે અશુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનયે વિકાર એનો છે. એમ કહ્યું. પણ એ તો વસ્તુની સ્થિતિ જણાવવા

(કહ્યું). હવે જ્યારે એને સંવર ભેદ બતાવવો છે. આ..હા...! જે વાસ્તવિક એક તત્ત્વમાં નથી અને એ તત્ત્વમાં એ તત્ત્વ નથી. એમ ભેદજ્ઞાન બતાવવું છે. ત્યાં તો રાગમાં આત્મા અત્યંત વિરુદ્ધ (છે એટલે આત્મામાં) છે જ નહિ. આહા..હા...! ઈ વિરુદ્ધ છે એ આત્મામાં છે જ નહિ, એમ.

'ક્રોધાદિનું સ્વરૂપ જેમ ક્રોધાદિક્રિયા છે તેમ (ક્રોધાદિકનું સ્વરૂપ) જાણનક્રિયા પણ છે...' આહા..હા...! રાગમાં રાગ છે અને રાગ જાણનક્રિયા પણ કરી શકે છે. આત્માની જાણન, સમ્યગ્દર્શન પણ કરી શકે છે એમ નથી. આહા..હા...! રાગ રાગને કરે તેમ રાગ સમકિતને કરે એમ ત્રણકાળમાં નથી. આહા..હા...! **'એમ કોઈ રીતે સ્થાપી શકાતું નથી;...'** વિકારને, કર્મને અને નોકર્મને આત્માની સાથે અને આત્મા એની સાથે, કોઈ રીતે સ્થાપી શકાતું નથી.

'કારણ કે જાણનક્રિયા અને ક્રોધાદિક્રિયા ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવે પ્રકાશે છે...' અહીં આ વધારે લીધું, જોયું ? જાણનક્રિયા એ સ્વરૂપની શ્રદ્ધા-જ્ઞાનની ક્રિયા અને રાગની ક્રિયા ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવ – બેયના સ્વભાવ ભિન્ન છે. હવે આટલું તો સિદ્ધ કર્યું. આહા..હા...! બેયના સ્વભાવ ભિન્ન છે. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ અને આત્માના પરિણામ જે જાણવાના પરિણામ, સમ્યગ્દર્શનના (પરિણામ) એ બેયનું સ્વરૂપ ભિન્ન છે. આહા..હા...! તે બેયના સ્વભાવ જ જુદા છે. બેયના સ્વભાવ ભિન્ન સ્વભાવે પ્રકાશે છે. આહા..હા...! રાગ રાગના સ્વભાવે પ્રકાશે છે, ભગવાનઆત્મા જાણનક્રિયાથી પ્રકાશે છે. આહા..હા...! કહો. કહ્યું ને, જ્યાં હોય ત્યાં બધે ઈ જ શબ્દ લ્યે છે. ક્ષમાની સામે. કષાય ભાવ છે. બધે ઠેકાણે એ આવે છે. કર્તા-કર્મમાં આવે છે. આહા..હા...! બહુ સારું લખ્યું, હોં ! પહેલો અધિકાર આખો ઘણો સારો અધિકાર !!

કારણ વિકારપણે આત્માનું જાણનપણું સ્થાપી શકાતું નથી અને આત્માનું જાણપણું વિકારથી થાય એમ સ્થાપી શકાતું નથી. **'કારણ કે જાણનક્રિયા...'** એટલે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાનની પરિણતિ અને ક્રોધાદિની પરિણતિ, રાગની પરિણતિ **'ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવે પ્રકાશે છે...'** બેયનો સ્વભાવ જ ભિન્ન ભિન્ન છે એમ જાણે છે. આહા..હા...! હવે આમાં વ્યવહારના રત્નત્રય શાસ્ત્રમાં આવે. વ્યવહાર સાધન છે, નિશ્ચય સાધ્ય છે (એમ આવે) પણ એ તો નિમિત્તનું જ્ઞાન કરાવે. આ વાતને ખોટી પાડીને કરે ? (જો એમ કહે તો) પૂર્વાપર વિરોધ થઈ ગયો. આહા..હા...!

આત્મા આનંદસ્વરૂપ એ જ્ઞાન અને આનંદસ્વરૂપની પરિણતિ અને રાગની પરિણતિ બેનું સ્વરૂપ ભિન્ન સ્વભાવ છે. બેયનો સ્વભાવ જ ભિન્ન પ્રકાશે છે. આહા..હા...! શરીર, વાણી, મન તો ક્યાંય આઘા નોકર્મમાં રહી ગયા પણ અંદર ભાવકર્મ અને આત્માનો સ્વભાવ, બે ભિન્ન સ્વભાવે પ્રકાશે છે. ભગવાન જાણન-દેખનથી પ્રકાશે છે અને રાગ છે એ વિકારથી

પ્રકાશે છે. આહા..હા...! અત્યંત સ્વરૂપ વિપરીતથી પ્રકાશે છે. આહા..હા...! સામે છે કે નહિ ? એકેએક લીટીમાં ઘણું ભર્યું છે. ઓ..હો..હો...!

'અને એ રીતે...' હજી એક નવી (વાત). **'સ્વભાવો ભિન્ન હોવાથી...'** દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિના પરિણામ અને ચૈતન્યના જાણવાના પરિણામ, બે જાત સ્વભાવ ભિન્ન છે. આહા..હા...! એ પાછું કારણ બીજું લેવું છે. **'એ રીતે સ્વભાવો ભિન્ન હોવાથી વસ્તુઓ ભિન્ન જ છે.'** એ વસ્તુ જુદી છે. પણ હવે એ વસ્તુ જુદી છે એમાં જરીક કહેવું છે. **'વસ્તુઓ ભિન્ન જ છે. આ રીતે જ્ઞાનને અને અજ્ઞાનને...'** જોયું ? આ લેવું છે પાછું. એ રાગાદિ અજ્ઞાન છે. એમાં જ્ઞાન નથી, એમ પાછું કહેવું છે. આહા..હા...!

આત્મા આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ છે એ જ્ઞાનપરિણતિથી આત્મા જણાય અને રાગ છે તે તદ્દન ભિન્ન સ્વભાવ છે. કારણ કે, કીધું ને ? જ્ઞાન અને અજ્ઞાન, બેને આધાર-આધેય છે જ નહિ. રાગ અજ્ઞાન છે. એ દયા, દાનનો વિકલ્પ પણ અજ્ઞાન એટલે એમાં જ્ઞાનનો અંશ નથી. અજ્ઞાન છે. આહા..હા...! એ પુણ્ય-પાપના ભાવ તે અજ્ઞાન છે. ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. તેથી **'વસ્તુઓ ભિન્ન જ છે. આ રીતે જ્ઞાનને અને અજ્ઞાનને (ક્રોધાદિકને) આધારાધેયપણું નથી.'** આહા..હા...! એક-બે આ ગાથા વાંચે તો (સમાધાન થઈ જાય એવું છે). આહા..હા...! કેવું કહ્યું છે, જુઓને ! **'ભિન્ન સ્વભાવે પ્રકાશે છે...'** બેયના સ્વભાવ ભિન્ન પ્રકાશે છે. બેયના સ્વભાવ ભિન્ન પ્રકાશતા હોવાથી બેય વસ્તુ જુદી છે. બેય વસ્તુ જુદી હોવાથી જ્ઞાન અને અજ્ઞાન કીધું. (સ્પષ્ટતા) કરતા કરતા લાવે છે. રાગના દયા, દાનના, વ્રતના પરિણામ એ અજ્ઞાન છે, એમાં જ્ઞાન નથી એ તો રાગ છે. આહા..હા...! અને ભગવાનઆત્મા જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. એ જ્ઞાનસ્વરૂપ અને અજ્ઞાન બેય તદ્દન ભિન્ન છે. આહા..હા...!

'આ રીતે...' ગજબ વાત કરી છે ! ટીકા.. ઓ..હો..હો...! જ્ઞાન એટલે આત્માને. આત્મા આનંદ અને જ્ઞાનસ્વરૂપ પ્રભુ છે. એની પરિણતિ જ્ઞાન અને આનંદની છે. એ પરિણતિ દ્વારા એ જણાય એવો છે. માટે પરિણતિ તેનો આધાર છે. રાગનો આધાર રાગ છે. રાગને અને આને બેને, જ્ઞાન ને અજ્ઞાનનો બેનો ફેર છે. આહા..હા...! સ્વરૂપનું જ્ઞાન, શ્રદ્ધા-જ્ઞાનનું પરિણમન અને રાગનું પરિણમન એ અજ્ઞાન છે. જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બેય વસ્તુ જુદી છે. કહીને પછી (કહે છે કે) જ્ઞાન અને અજ્ઞાન બેય જુદા છે. **'જ્ઞાનને અને અજ્ઞાનને (ક્રોધાદિકને) આધારાધેયપણું નથી.'** એમ. બન્ને વસ્તુ ભિન્ન છે તેથી રાગને આત્માનો આધાર જરીયે છે, શુભરાગ આત્માને સમ્યગ્દર્શનમાં કંઈક મદદ કરે છે એમ જરીયે નથી.

'કાંતિલાલ'નું ઈ જ કહેવું છે, બસ ! શુભભાવ છે ને ? અધઃકરણ ને અનિવૃત્તિકરણ (આવે છે ને ?) આહા..હા...! અરે..રે...! શું થાય ? ભાઈ ! પાછું અભિમાન મૂકી દેવું કઠણ પડે. આવતા, સાંભળવા આવતા. સાંભળવા તો આવે જ તે (પણ) પોતાની વાત રાખીને. ઈ અહીં 'સોભાગભાઈ' આવતા ઈ પોતાની વાત રાખીને સાંભળતા. પણ આખરે નરમ

પડી ગયા. 'રાજકોટ'વાળા 'સોભાગચંદ'. આવે સાંભળવા પણ બરાબર એની વાત રાખીને (સાંભળે). બેનની ચોપડી વાંચી ને એકદમ નરમ પડી ગયા અને એકદમ મારી પાસે આવ્યા. મહારાજ ! આ ચોપડી કોઈ એકાદ જણો પણ વાંચીને ભવનો અંત લાવશે તોય શું ? છ હજાર પુસ્તક લીધા. રૂપિયે, રૂપિયે આપતા હતા ને ? આમ ત્રણ રૂપિયા (કિંમત છે) પણ 'મુંબઈ'વાળા બે (રૂપિયા) આપતા. છ હજાર પુસ્તક સભામાં વહેંચવા લીધા. સાડા ત્રણ હજાર વેંચાણા. કારણ કે કેટલાક છોકરા હોય, કેટલાક અન્યમતિ હોય, કેટલાકને પાસે તો છે. એટલે એમ કે ન હોય એને આપો. સાડા ત્રણ હજાર વેંચ્યા. કહો, ઈ નવીન વાત થઈ છે. 'રાજકોટ' બે હજાર ઘરનો અગ્રેસર માણસ, સાધુ એને પૂછે એ માણસ 'મુંબઈ'માં બેનની ચોપડીમાં લખ્યું છે એ દિગંબર ધર્મ સત્ય છે એમાં લખેલું છે ને ? ઈ ચોપડી સભામાં વેંચી. સ્થાનકવાસી છોડીને. બાપુ ! આ માર્ગ બીજો છે, બાપા ! આહા..હા...! અને પાછા મારી પાસે હરખ કરવા આવ્યા. હરખ કરે, હોં ! આ..હા..હા...! આ પુસ્તક કોઈ એકાદ બાઈ વાંચશે, એકાદ આદમી વાંચીને ભવનો અંત લાવશે તોય લાભ થશે. એમ બોલ્યા, હોં ! આહા..હા...! લોકોને એવું સાધારણ લાગે. નાને મોઢે મોટી વાતું કહે છે આ તે. સાધુપણું નહિ, મોટરુંમાં બેસવું એવામાં પાછી વાતું આવી કરવી. કહે. આ..હા...! બાપુ ! એ બહારની ચીજ જુદી છે, અંતરની જુદી છે. ક્ષાયિક સમકિતી તો ચક્રવર્તીના રાજમાં હોય, દેખાય. છન્નુ હજાર સ્ત્રી હોય, આસક્તિનો રાગ હોય છે. આહા..હા...! રુચિ ઊડી ગઈ છે, સુખબુદ્ધિ ઊડી ગઈ છે. કોઈપણ ચીજમાં સુખબુદ્ધિ ઊડી ગઈ છે. આહા..હા...! ધર્મીને આત્માના સુખ સિવાય બધેય સુખબુદ્ધિ (ઊડી ગઈ છે). તીર્થંકર ગોત્ર ભાવ બંધાય એમાંથી પણ સુખબુદ્ધિ ઊડી ગઈ છે કે, આ ઠીક બંધાણું, આ ઠીક ફળશે. આહા..હા...! આવું છે. બહુ સરસ વાત કરી, હોં ! આખો પેરેગ્રાફ એકલા તત્ત્વથી ભરેલો છે. સંવર, સંવર. આહા..હા...! હવે દસ મિનિટ છે.

'વળી વિશેષ સમજાવવામાં આવે છે :— જ્યારે એક જ આકાશને પોતાની બુદ્ધિમાં સ્થાપીને...' જુઓ ! આધાર-આધેયની વ્યાખ્યા. **'આધારાધેયભાવ વિચારવામાં આવે ત્યારે આકાશને બાકીનાં અન્ય દ્રવ્યોમાં આરોપવાનો નિરોધ જ હોવાથી...'** આકાશ કોઈ બીજાને આધારે છે ઈ છે જ નહિ. આકાશ જે સર્વવ્યાપક છે ઈ તો આકાશ આકાશના આધારે છે. આહા..હા...! આ આધારનો દાખલો આપે છે. ભારે ગાથા !

'એક જ આકાશને પોતાની બુદ્ધિમાં સ્થાપીને (આકાશનો) આધારાધેયભાવ વિચારવામાં આવે ત્યારે આકાશને બાકીનાં અન્ય દ્રવ્યોમાં અરોપવાનો નિરોધ જ હોવાથી (અર્થાત્ અન્ય દ્રવ્યોમાં સ્થાપવાનું અશક્ય જ હોવાથી) બુદ્ધિમાં ભિન્ન આધારની અપેક્ષા પ્રભવતી નથી...' બુદ્ધિમાં આકાશને બીજો આધાર હોય એવી વાત પ્રભવતી નથી. **'(–ફાવી શકતી નથી, ઠરી જાય છે, ઉદ્ભવતી નથી);...'** આકાશ બીજા દ્રવ્યને આધારે છે એ વાત ઠરી જાય

છે. એમ છે નહિ. આકાશને વળી આધાર કોણ ? પરવસ્તુ એમાં રહે, એથી વ્યવહાર અવગાહન કહેવાય, પણ આકાશ શેમાં રહે ? આહા..હા...! આધારે ઈ અને આધેય ઈ. આહા..હા...!

આ રાગ ને આત્માને આધાર-આધેય સંબંધ નથી ઈ સિદ્ધ કરવા આ વાત લીધી છે. વાત તો પેલી સિદ્ધ કરવી છે પણ એ ન સમજાય એને તે દાખલો આપ્યો કે, ભઈ ! તું આકાશ છે એ વિચાર. આકાશને આધાર કોણ ? બીજા કોઈ દ્રવ્યનો આધાર છે ? તારી કલ્પના ત્યાં ઠરી જશે. આકાશનો આધાર આકાશ છે. આહા..હા...! વાહ ! **'અને તે નહિ પ્રભવતાં, 'એક આકાશ જ એક આકાશમાં જ પ્રતિષ્ઠિત છે'** ઠીક ! આ..હા...! આકાશ છે એ જ આકાશને આધાર છે. **'એમ બરાબર સમજી જવાય છે અને તેથી એવું સમજી જનારને પર-આધારાધેયપણું ભાસતું નથી.'** આકાશને કોઈ બીજો આધાર છે એમાં આકાશ રહેલ છે, એવું ભાસતું નથી. આ..હા...!

'એવી રીતે જ્યારે એક જ જ્ઞાનને પોતાની બુદ્ધિમાં સ્થાપીને...' હવે આત્મા ઉપર ઉતારીએ. આહા..હા...! જ્ઞાનસ્વભાવ ભગવાનઆત્મા, આનંદ સ્વભાવ શુદ્ધ પવિત્ર સ્વભાવ, પરમાત્મા એને **'પોતાની બુદ્ધિમાં સ્થાપીને...'** આ..હા..હા...! ભેદજ્ઞાન કરાવ્યું. **'જ્ઞાનનો આધારાધેયભાવ વિચારવામાં આવે...'** આત્માનો આધાર-આધેય ભાવ વિચારવામાં આવે **'ત્યારે જ્ઞાનને બાકીનાં અન્ય દ્રવ્યોમાં આરોપવાનો નિરોધ જ હોવાથી...'** એ આત્મા કોઈ બીજા દ્રવ્યને આધારે છે નહિ. આહા..હા...! આત્મા રાગને આધારે નથી, રાગ આત્માને આધારે નથી. આહા..હા...! છે ?

'બુદ્ધિમાં ભિન્ન આધારની અપેક્ષા પ્રભવતી નથી; અને તે નહિ પ્રભવતાં 'એક જ્ઞાન જ એક જ્ઞાનમાં જ પ્રતિષ્ઠિત છે' આત્મા આત્માની પરિણતિમાં, પોતાના સ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત છે. પોતે વસ્તુ પોતે પોતાના સ્વરૂપમાં પ્રતિષ્ઠિત છે. આહા..હા...! **'એમ બરાબર સમજી જવાય છે અને તેથી એવું સમજી જનારને પર-આધારાધેયપણું ભાસતું નથી.'** પરનું આધારપણું અને આત્મા આધેય, એવું ભાસતું નથી. જેમ આકાશને પર આધાર અને આકાશ આધેય નથી એમ ભગવાનઆત્માને આધાર રાગાદિ અને આત્મા આધેય એમ ભાસતું નથી. એનું સ્વરૂપ છે તે આધાર અને આત્મા તે આધેય. આહા..હા...! એમાં છે ?

'પર-આધારાધેયપણું ભાસતું નથી. માટે જ્ઞાન જ જ્ઞાનમાં જ છે,...' આહા..હા...! આત્મા આત્મામાં જ છે. એટલે કે આત્માનું સ્વરૂપ જે પરિણતિ કરે એ આત્મામાં છે, એ પણ આત્મા છે. રાગાદિ આત્મા નથી, શરીર, નોકર્મ એ આત્મા નથી. પણ આત્માનું જાણવું-દેખવું, શ્રદ્ધવું, ઠરવું એ આત્મા છે. એનું સ્વરૂપ છે ઈ આત્મા છે અને એ સ્વરૂપના આધારે આત્મા રહેલ છે. તો જ્ઞાન જ્ઞાનમાં રહ્યું છે, આત્મા આત્મામાં રહ્યો છે. આહા..હા...!

'જ્ઞાન જ જ્ઞાનમાં જ છે, ક્રોધાદિક જ ક્રોધાદિકમાં જ છે.' જેમ આકાશનો આધાર આકાશ જ છે. એમ વિકારનો આધાર આત્મા છે એમ નહિ. આહા..હા...! એક બાજુ એમ

કહે કે, પુણ્ય અને પાપ, રાગ-દ્વેષાદિ લક્ષણ છે અને આત્મા લક્ષ છે. એ..ઈ...! 'પંચાસ્તિકાય' ! એ પરથી ભિન્ન વસ્તુની સ્થિતિ બતાવવી છે. અહીં તો હવે વિકારથી ભિન્ન બતાવવો છે. ક્ષણિક કૃત્રિમ વિકૃત અને ત્રિકાળી અવિકૃત સ્વરૂપ, બે વચ્ચેની વહેંચણીની વાત છે. 'પંચાસ્તિકાય'માં ત્યાં સુધી આવે – 'ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્ય યુક્તં સત્' તો રાગ-દ્વેષનો ઉત્પાદ એ લક્ષણ છે અને આત્મા દ્રવ્ય લક્ષ છે. ઉત્પાદ-વ્યય અને ધ્રૌવ્ય લક્ષણ છે. ઉત્પાદ-વ્યય ને ધ્રૌવ્ય લક્ષણ છે અને દ્રવ્ય છે તે લક્ષ છે. ઉત્પાદ-વ્યય-ધ્રૌવ્ય યુક્તં સત્ છે અને સત્ છે તે દ્રવ્ય છે. બે સૂત્ર છે ને ! એક કલાકમાં કેટલું યાદ રહે ? એવી ઘણી વાતું છે. આહા..હા...!

'આ પ્રમાણે...' આત્માનું અને વિકારીનું. આહા..હા...! સ્વભાવ જ્યાં શુદ્ધ.. શુદ્ધ.. શુદ્ધ... શુદ્ધ... એવું જ્યાં શુદ્ધનું ભાન થયું એ શુદ્ધની પરિણતિમાં રાગનું અને રાગની પરિણતિમાં આત્માનું... આહા..હા...! **'ભેદવિજ્ઞાન ભલી રીતે સિદ્ધ થયું.'** ઠીક ! આહા..હા...! આ પ્રમાણે આત્માનું અને વિકારનું – ભાવક્રોધનું, દ્રવ્યક્રોધ તો જડ (છે), તેમજ કર્મ-નોકર્મનું.. આહા..હા...! ભેદવિજ્ઞાન ભલી રીતે સિદ્ધ થયું. વિશેષ આવશે..

(શ્રોતા :– પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ !)